

UDK 811.163.42'366"17"
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 13. VI. 2006.
Prihvaćen za tisak 24. X. 2006.

Marijana Horvat

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
mhorvat@ihjj.hr

IMENIČKI TVORBENI MODELI U DJELU BLAŽA TADIJANOVIĆA *ŠVAŠTA PO MALO ILITI KRATKO SLOŽENJE IMENA I RIČI U ILIRSKI I NJEMAČKI JEZIK* (1761.)

U radu se posebno upozorava na tipove tvorba koji su neobični zbog značenja koje ima tvorenica ili na gradnju neuobičajenih novotvorba prema postojećim modelima. Analizirani se primjeri uspoređuju s potvrđama iz *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU*, za koji nije ekscerpirana građa iz Tadijanovićeve djela. Analiza će pokazati da su neke riječi starije od navoda u Akademijinu rječniku ili da su u Tadijanovića upotrijebljene u drugom značenju.

Uvod

U Magdeburgu je 1761. godine tiskana knjižica hrvatskoga franjevca Blaža Tadijanovića *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik*.¹ To je prvi jezični priručnik u oslobođenoj Slavoniji koji je prethodio Reljkovićevoj (*Nova slavonska i nimačka gramatika*, 1767.) i Lanosovićevoj (*Neue Einleitung zur slavonschen Sprache*, 1778.) gramatici, ali je ostao u njihovoj sjeni.

Blaž Tadijanović rođen je u Rastušju 1728. godine. Kao franjevački kapelan zarobljen je 1757. godine kod Breslave. U logoru Küstrin ostao je do kraja au-

¹ Pretisak izvornika izišao je 2005. godine u Slavanskom Brodu.

Riječi iz naslova *imena* i *riči* upotrijebljene su u značenju imenice i glagoli, kao u tradicionalnoj gramatici: *imena* 'imenice', *riči* 'glagoli'. U radu se primjeri s neetimološkim *h* kojim se označava dužina vokala u gramatičkom morfemu donose bez završnoga *h*.

strijsko-pruskoga rata 1763. godine, dragovoljno jer nije htio ostaviti svoje sunarodnjake bez dušobrižnika. Od 1777. do 1780. godine bio je franjevački provincijal u Baji. Umro je u Cerniku 1797. godine.

Boraveći u zarobljeništvu, napisao je i tiskao dvije knjige. Molitvenik *Ser-tum ex diversis floribus* tiskan je također u Magdeburgu 1761. godine, ali nije sačuvan pa za njega znamo samo iz zapisa njegova suvremenika Josipa Jakovića.² Druga je knjiga spomenuti jezični priručnik *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik*, koji je doživio ponovljeno izdanje 1776. godine u Tropavi.³ Konceptijski, to se Tadijanovićevo djelo sastoji od nekoliko zasebnih poglavlja čiji je zajednički cilj jezična pouka. U *Pridgovoru*, koji obuhvaća četiri stranice, iznosi se svrha djela. U njemu se očituje autorov stav prema hrvatskomu jeziku, kao i puristički odnos koji najbolje ilustrira posljednja rečenica: “Dakle kada govoriš s svojim slavnim jezikom, nemoj mišati tuđih riči, govoreći: *felcer*, *tišljar*, *šmit*, i ostalo; nego reci materin-skim svojim jezikom: *bri(j)ač*, *strugač*, *kovač*, *šilac*, *cipelar*, i ostalo.” Zatim slijedi *Ubavistenje*⁴, poglavlje u kojem se na 18 stranica daju upute za uporabu knjige, upute o izgovoru njemačkih glasova, osnovne upute o uporabi članova u njemačkom jeziku, o kraticama, razgodcima, pisanju velikih i malih slova te drugi savjeti koji pridonose boljemu pisanju. Nakon toga uvodnoga dijela dolazi dvojezični rječnik. To je najveći dio knjige (120 stranica) u kojem se riječi ne navode abecednim redom, nego pojmovno, prema pojmovnim grozdovima.⁵ Prvo poglavlje obuhvaća popis imenica (naslovljeno je *Imenovanja stvari u jezik ilirski i njemački*). Riječ je o imenicama okupljenim oko zajedničkoga pojma i povezanim u manje skupine, npr. *Od Boga i stvari duhovnih*, *Od svi(j)eta*, *Od vrimena*, *Od ti(j)ela*, *Svetkovine*.⁶ Natuknička je strana hrvatska, a objasnid-bena njemačka, odnosno u tim se potpoglavljima navode pojedini hrvatski na-

² O tome v. Jonke 1944:6.

³ Ta se dva izdanja ponešto razlikuju; o tome v. Jonke 1944:12.

⁴ S depalatalizacijom palatalne konsonantske osnove u glagolskih imenica na *-enje*; o tome v. Tafra 1979:65–67.

⁵ Takav je leksikografski postupak zabilježen u starijoj hrvatskoj leksikografiji i prije Tadijanovićeve djela (npr. u rječniku dodanom latinskoj gramatici protumačenoj hrvatskim jezikom Tome Babića 1712., 1745.² i Lovre Šitovića Ljubušaka 1713., 1742.²), a i u rječnicima drugih europskih naroda. Ljiljana Kolenić (1998:27) uspoređuje Tadijanovićeve rječnik s Babićevim i zaključuje da ih odlikuju neke zajedničke odrednice, pa je time Babićev rječnik mogao Tadijanoviću biti uzor. Tadijanovićev moguć uzor za koncepciju Branka Tafra (1979:13) vidi u njemačkim i francuskim rječnicima i gramatikama.

⁶ Ponekad pojmovni grozd osim imenica sadrži i druge vrste riječi, npr. u pojmovnoj skupini *Od vrimena* (pored natuknica *vrime*, *dan*, *noć*,...) nalaze se i natuknice *danas*, *sutra*, *večeras*, *svanu*, *smračti se*, *kisne ili kiša pada*,...

zivi s odgovarajućim njemačkim nazivima, ali bez ikakva tumačenja, npr. *Bog Der Gott, Poklade Fastnachten, Fasching*. Imeničke natuknice nemaju gramatičke odrednice, a donose se u nominativu jednine (rjeđe u nominativu množine, npr. *novci, kolani, pokove, klinци, mamuze*). Kao natuknica javlja se i imenica u nominativu s atributom koji je objašnjava, odnosno različite kolokacije (*kaiši na uzdi, kalup za zrno, potop od ri(j)eke; plaća soldatska, silno otimanje; obsidnutje grada, misec dana, godina dana, trešnja zemlje; kiša pada, sni(j)eg pada, tuča pada* i dr.). Ponekad uz natuknicu kao sunatuknica dolazi i njezina istoznačnica ili blisko značnica (npr. *crnilo, tinta; čoa, svita, sukno; kaluđerica ili duvna; marama za usekanje ili rubac; ovoga jutra, jutros; polje poorano ili ral; sat, ura; uš ili vaš*). Takav se rječnički postupak primjenjuje i u ostala tri poglavlja: *Knjiga druga – od riči koje se često u govorenju potribuju* uglavnom donosi popis pridjeva i priloga, *Knjiga treća – od ri(j)eči koje se pridstavljaju prid imeni* daje popis veznika, prijedloga i uzvika, a *Četvrta knjiga – od riči u općenu* donosi rječnik glagola. Stoga su u Tadijanovićeve rječniku riječi podijeljene i prema vrstama riječi.

Drugi dil, u komu se uzdržaje način od prigibanja imena gramatički je dio knjige. Počinje pregledom članova u njemačkom jeziku, zatim se daje sklonidba imenica i zamjenica te sprezanje glagola *biti* i *ljubiti* u hrvatskom i njemačkom jeziku. Taj dio obuhvaća svega 14 stranica.

Na sljedećih 35 stranica protežu se primjeri konverzacije na hrvatskom i njemačkom jeziku u različitim prigodama. Poglavlje nosi naslov *Razgovor* i obuhvaća situacije iz svakodnevnoga života (npr. pozdravljanje, odijevanje, jelo i piće, spavanje, molbe, putovanja), a sve u svrhu što bržega učenja njemačkoga jezika. Posljednje četiri stranice ovoga dijela nose naslov *Prig[o]vorenje* i donose narodne poslovice, pa su to prve zabilježene poslovice kod Slavonaca (Jonke 1944:12).

Nakon toga dolazi *Način pisati liste* u kojem se na 9 stranica donose obrasci pisama na hrvatskom i njemačkom jeziku u različitim situacijama (pri moljenju, odgovorima, zahvaljivanju i sl.) te na sljedećih desetak stranica dio *Sli-de nadpisi* koji sadržava titule vojne, duhovne i svjetovne gospode i građana na francuskom jeziku. Potom dolaze dvije završne stranice pišćeva oproštaja s čitateljem i na kraju stranica s tablicom množenja.

Tadijanović je ovom knjigom nastojao pomoći hrvatskim vojnicima pri komuniciranju u njemačkoj sredini. Pisana jednostavno, sadržavajući najosnovnije činjenice za brzo učenje njemačkoga (ali i utvrđivanje gramatike hrvatskoga) jezika i dijelove za što bolje snalaženje u različitim situacijama, ova je knjiga imala vrlo praktičnu ulogu, o čemu svjedoči njezino ponovljeno izdanje.

Po jezikoslovnoj orijentaciji djelo nije regionalno ograničeno, nego je bilo namijenjeno svim hrvatskim krajevima.

O Tadijanovićevu je jezikoslovnom radu prvi pisao Ljudevit Jonke⁷, koji kaže da “Tadijanovićevo djelo *Svašta po malo* zaslužuje u hrvatskoj kulturnoj povijesti posebnu pažnju s ovih nekoliko razloga: prvo, Tadijanovićevo se djelo pojavilo kao prvo svjetovno djelo u obnovljenoj slavonskoj književnosti nakon oslobođenja Slavonije od Turaka; drugo, Tadijanović je po tome prethodnik prosvjetiteljskog rada Matije Antuna Reljkovića koji je 1762. izdanjem *Satira iliti divjg čovika* u Dresdenu započeo novo, prosvjetiteljsko razdoblje slavonske književnosti; treće, Tadijanovićevo je djelo prva slavonsko-njemačka gramatika i vježbenica, i napokon četvrto, u Tadijanovićevu djelu nalaze se leksikografske potvrde za Slavoniju kakve prije toga nismo imali.” (Jonke 1966:301). Iscrpnu jezičnu raščlambu Tadijanovićeve djela (na grafijskoj, fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini) nalazimo u radovima Branke Tafra, dok je na njegov prinos francusko-hrvatskoj leksikografiji upozorio Valentin Putanec.⁸ U posljednje je vrijeme Tadijanovićeve knjige bila predmetom zanimanja Ljiljane Kolenić i Loretane Despot.⁹

Ovom prigodom istražiti će se Tadijanovićeve tvorbeni načini pri tvorbi imenica i dati pregled tvorbenih modela, dosad još neobrađen vid jezične raščlambe njegova djela *Svašta po malo*. U djelu se, pored općepoznatih tvorbenih postupaka, uočavaju i oni za hrvatsku tvorbu manje obični. Na takve će se primjere u analizi posebno upozoriti. To se, na primjer, odnosi na tipove tvorba koji su neobični zbog značenja koje ima tvorenica ili na gradnju neuobičajenih novotvorba prema postojećim modelima.¹⁰ Analizirani primjeri uspoređivat će se s potvrdama iz *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* JAZU. Budući da za taj rječnik nije ekscerpirana građa iz Tadijanovićeve djela, pokazat će se da su

⁷ Jonke, Ljudevit 1944. Jezikoslovni rad Blaža Tadijanovića, *Časopis za hrvatsku poviest, jezik, književnost i umjetnost*, knj. II., br. 1–4, Zagreb; 1966. Tadijanovićev hrvatsko-njemački jezični priručnik iz g. 1761., *Orbis scriptus* Dmitrij Tschizewskij, München i 1966. Hrvatsko-njemački jezični priručnik Blaža Tadijanovića iz 1761., *Kolo*, IV, 3–4, Zagreb, 301–309.

⁸ V. Tafra, Branka 1979. *Gramatika Blaža Tadijanovića*, magistarski rad u rukopisu, Zagreb i 1981. O jeziku Blaža Tadijanovića, *Zbornik radova o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću*, Osijek, 99–105.;

Putanec, Valentin 1981. Prilog Blaža Tadijanovića francusko-hrvatskoj leksikografiji, *Zbornik radova o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću*, Osijek, 107–110.

⁹ Kolenić, Ljiljana 1998. *Riječ o riječima: iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*, Osijek i 2003. *Brodski jezikoslovci: djelomični pretisci gramatika Blaža Tadijanovića, Marijana Lanosovića i Ignjata A. Brlića s komentarima*, Slavonski Brod.

Despot, Loretana 2005. *Jezik slavonskih franjevaca (do preporoda)*, Osijek.

¹⁰ O tome je pisala Darija Gabrić-Bagarić istražujući tvorbene modele u rječniku *Blago jezika slovinskoga* Jakova Mikalje (rad u rukopisu).

neke riječi starije od navoda u Akademijinu rječniku ili da su u Tadijanovića upotrijebljene u drugom značenju. Istraživanje će se temeljiti na rječničkom dijelu knjige *Svašta po malo*, a tek će izuzetno biti ekscerpirani primjeri iz ostalih dijelova knjige. Građa će biti razvrstana prema tvorbenim načinima.

Sufiksalna tvorba

Sufiksacija je najplodniji tvorbeni način u imenica.

Vršitelj radnje

U tvorbi imenica koje označuju vršitelja radnje ističu se sufiksi:

- a) *-ac* – *lovac* der Jäger¹¹, *trgovac* ein Handelsmann/ein Kaufmann/ein Krämer
-lac – *pripovidalac* der Prediger, *šilac* der Schneider, *tkalac* der Weber
- b) *-ač* – *bri(j)ač* der Barbierer, *kovač* der Schmidt, *strugač*¹²
- c) *-ar* – *apatekar* der Apotecher, *cipelar* der Schuster, *henkar* der Scharfrichter, *iglar* der Nadler, *kamenar* der Steinmetz, *klobučar* der Hutmacher, *kolar* der Wagenmacher, *kopčar* der Gürtler, *kositerar* der Zinngießer, *kotlar* der Kupferschmidt, *lončar* der Töpfer, *mesar* der Fleischer, *mlinar* der Muller, *nožar* der Messerschmidt, *pekar* der Becker, *pengar* der Mahler, *pivar* der Bierbrauer, *ribar* der Fischer, *sedlar* der Sattler, *staklar* der Glaser, *sudar* der Faßbinder (‘bačvar’), *užar* der Seiler, *zdilar* der Drechsler, *zidar* der Mäurer, *zlatar* der Goldschmidt
- tar* – *barjaktar* ein Fähnrich
- d) *-aš* – *orgulaš* der Organist
- e) *-ija* – *ćurči(j)a* der Kürschner
-džija – *gajtandži(j)a* der Schnürmacher, *kavgadži(j)a* der Zanker, *mehandži(j)a* der Wirth, *safundži(j)a* der Seiffensieder, *zanatdži(j)a* der Handwerksmann
-ahija – *pustaija*¹³ der Strassenräuber
- f) *-in* – *dunđerin* der Zimmermann, *hrsuzin* der Dieb, Rauber
-anin – *stražanin* der Schildwache

¹¹ Sve se njemačke istovrijednice donose vjerno kako je zapisano u Tadijanovićevu rječniku, s tim što je gotica preslovljena u latinicu.

¹² Primjer se nalazi u *Pridgovoru*.

¹³ Slavonski su pisci glas *h* nedosljedno pisali. “Za Tadijanovića se može reći da je pisanje konsonanta *h* pravilo, a njegovo nepisanje ili zamjena izuzetak” (Tafra 1979:69). Stoga se sufiks *-ahija* u navedenoj riječi javlja u varijanti *-aija*, prisutnoj u nizu govora i u nizu pisaca, v. AR s. v. *pustahija*.

- g) *-nik* – *isповidnik* der Beichtvatter, *pristavnik* der Prälät
h) *-telj* – *Odkupitel* der Erlöser, *Posvetitel* der Heiligmacher, *Stvoritel* der Schöpfer, *Spasitel* der Seligmacher, *Utišitel* der Tröster; navedeni primjeri dolaze s depalatalizacijom *lj/l* u finalnom položaju, prema narodnim govorima
i) *-uš* – *lakatuš* der Schlösser.

Nema puno izvedenica koje označuju vršitelja radnje tvorenih sufiksima *-ac/-lac*, a sve zabilježene potvrde dolaze uz osnove nesvršenih glagola. Sufiks *-lac* dodan je infinitivnoj osnovi na samoglasnik i u tom slučaju izvedenica *pripovidalac* nije neobična. Međutim, ona je danas zbog svoga značenja (‘propovjednik’) ipak primjer netipične tvorbe.¹⁴ Izvedenica *pripovidalac* u značenju ‘propovjednik, onaj koji prenosi riječi Božje’ bila je obična u jeziku pisaca od 16. do 18. stoljeća.¹⁵ Komentar zahtijeva i izvedenica *šilac*, jer Akademijin rječnik (XVII:588) donosi potvrdu iz narodne pjesme i od D. Nemanića iz 1883. godine¹⁶. Tadijanović je mogao riječ preuzeti iz naroda, ali je njegov unos u rječnik svakako prva pisana potvrda.

Izvedenice koje označuju vršitelja radnje tvorene sufiksom *-ar* najbrojnije su u rječniku, vjerojatno zbog izbora građe, odnosno zbog izbora zanimanja koja je autor smatrao bitnima unijeti u rječnik. Sufiks *-ar* dodavan je domaćim i stranim, uglavnom imeničkim, osnovama. Izvedenicu *cipelar* (‘obučar, postolar’), koja dolazi doslovno od usvojenice (iz mađarskoga jezika) *cipela*, možemo smatrati Tadijanovićevom tvorbom jer Akademijin rječnik (I:801) navodi da se riječ nalazi samo u Voltiggijevu rječniku.¹⁷ Postojeći model tvorbe *nomena agentis* od imeničkih osnova sufiksom *-ar* Tadijanović primjenjuje u stvaranju novih tvorba. Izvedenica *kositerar* njegov je hapaks, a *iglar* vjerojatno prvopotvrđenica¹⁸. Izvedenicu *pekar*, motiviranu glagolom, Akademijin rječnik (IX:760) bilježi od 18. stoljeća, s najstrijom pisanom potvrdom iz 1762. godine (koja potječe od fra Đure Rapića, Tadijanovićeve suvremenika i pripadnika vjerojatno iste provincije), što znači da je Tadijanovićeve potvrda starija. *Apatekar* je prilagodba njem. *Apotecher*. Prema njem. *Henker* Tadijanović

¹⁴ Označava crkvenoga dostojanstvenika, propovjednika (nalazi se u pojmovnoj skupini naslovljenoj *Od dostojans[t]va crkvenih*).

¹⁵ V. AR XII:98.

¹⁶ U popisu izvora za Akademijin rječnik doznajemo da je riječ o djelu *Čakavisch-kroatische Studien* te da je Nemanić istražio govore sjeverne Istre, susjednih otoka i primorja.

¹⁷ Podatak da natuknicu *cipelar* imaju suvremeni rječnici nije relevantan.

¹⁸ Za *iglar* v. AR III:772.

ima *henkar*, tvorenicu s domaćim sufiksom na stranoj osnovi. Prema podatcima iz Akademijina rječnika (III:590) riječ je potvrđena u dvaju slavonskih pisaca iz 18. stoljeća. Tadijanovićev zapis također pridružujemo tim malobrojnim slavonskim potvrdama. Hapaks u značenju ‘slikar’ je izvedenica od strane osnove *pengar* (tal. *pingere* ‘slikati’) koju Akademijin rječnik (IX:771) navodi samo kao prezime.

Izvedenicu *orgulaš*, tvorenu od imeničke osnove sufiksom *-aš*, možemo smatrati Tadijanovićevom prvopotvrđenicom. Akademijin rječnik (IX:165) kaže da se nalazi samo Šulekovu rječniku, a evo je u Tadijanovića stotinu godina ranije.

Sufiks *-ija* potvrđen je u izvedenici od strane osnove *ćurči(j)a* (‘krznar’), prema tur. *kürkçi*. Riječ je u hrvatskom jeziku zabilježena od 18. stoljeća. Tadijanović je preuzeo tip tvorbe koji je prevladao u narodnim govorima.¹⁹ Sufiks *-džija* turskoga je podrijetla. Dolazi samo u turcizmima (*gajtandži(j)a*, *kavgadži(j)a*, *mehandži(j)a*, *safundži(j)a*, *zanatdži(j)a*), od kojih jedino *gajtandži(j)a* nije potvrđen u Akademijinu rječniku pa bi to bio Tadijanovićev hapaks.²⁰ Osim vršitelja radnje izvedenica *kavgadži(j)a* semantički sadrži i karakternu crtu, odnosno ljudsku osobinu (‘osoba sklona svađama, prepirkama’). Otprijedjevna izvedenica *pustajja* (‘drumski razbojnik’) vjerojatno je turciziranje naše riječi²¹, a semantički također uključuje karakternu crtu, odnosno upućuje na značenje ‘osoba sklona razbojništvu, pljački, otimanju’.

U obje tvorenice sa sufiksom *-in* sufiks je dodan stranoj osnovi (prema tur. *dülger* i *hirsiz*). Semantički je turcizam *hrsuzin* granični slučaj, jer znači ‘onaj koji krade, pljačka, otima’ (pa je prema tome vršitelj radnje), ali i ‘osoba sklona krađi, pljački, otimanju’ (što je karakterna crta, ljudska osobina). Naime, u takvim je slučajevima teško razdvojiti sklonost, osobinu od konkretnoga izvršavanja čina uvjetovana tom sklonošću. Značenje vršitelja radnje sigurno ima izvedenica *dunđerin* (‘drvodjelja’). Izvedenica *stražanin* (‘stražar, čuvar’), poznata u starom jeziku, pogotovo uz imenicu *anđeo*, danas više nije u uporabi.

¹⁹ V. AR II:155.

²⁰ Riječ *mehandži(j)a* Tadijanović je mogao čuti u narodnim govorima, jer Akademijin rječnik (VI:584) donosi potvrde iz narodnih pjesama, od Rapića (1762.) i iz rječnika Vuka Stefanovića Karadžića. Prema Akademijinu rječniku (XIV:463) turcizam *safundžija* potvrđen je u Reljkovića i u zbirci *Srpske narodne pjesme iz Bosne* koje je skupio i izdao Bogoljub Petranović (1867.) pa bi Tadijanovićev zapis bio najstarija potvrda te riječi u hrvatskom jeziku.

Kavgadžija dolazi od 17. stoljeća, a *zanačija* od 16.; v. AR IV:906 i XXII:186.

²¹ V. Skok 1973:83; Anić-Goldstein 1999:1057. Akademijin rječnik (XII:699) donosi potvrde starije od Tadijanovićeve zapisa.

Izvedenica *pristavnik* nije u Akademijinu rječniku (XII:156) potvrđena sa značenjem koje ima u Tadijanovića, tj. kao ‘prelat, viši crkveni dostojanstvenik (biskup, opat)’, pa je možemo smatrati Tadijanovićevim hapaksom u navedenom značenju.

Izvedenice sa sufiksom *-telj* motivirane su svršenim glagolima, a značenjski su rezervirane za pojmove koji se odnose na Boga i Isusa Krista (pojmovni grozd *Od Boga i stvari duhovnih*).

Iako je u rječniku potvrđena osnovna imenica *brava* (das Schloß), nema izvedenice za vršitelja radnje *bravar*, nego je u tu svrhu poslužila fonološki i morfološki prilagođena posuđenica *lakatuš* (der Schlösser), iz mađarskoga kao jezika posrednika²² (mađ. *lakatos* < *lakat* ‘brava’ + *-os* za vršitelja radnje). Posuđenica *lakatuš* nije zabilježena u Akademijinu rječniku pa je Tadijanovićev zapis zasad jedina pisana potvrda i prema tome njegov hapaks. Zbog blizine mađarske granice Tadijanović ju je vjerojatno mogao čuti u govorima svoga kraja.

Opisno značenje, što je inače izuzetna pojava u rječniku, imamo u primjeru *drveni majstor* der Tischler.

Mocijska tvorba

Mocijska je tvorba osobito razvijena u kategoriji imenica od stranih osnova za oznaku pripadnika plemićkoga staleža, a u kategoriji zanimanja i imenovanja životinja²³ uopće nije potvrđena. Mocijsku tvorbu ilustriraju ovi primjeri: *baron* der Freyherr – *baronica* die Freyfrau, *cesar* der Kayser – *cesarica* die Kayserin, *grof* der Graf – *grofica* die Gräfin, *herceg* der Erzherzog (‘nadvojvoda’) – *hercegica* die Erzherzogin (‘nadvojvotkinja’), *kaluđer* der Mönch – *kaluđerica*²⁴ die Nonne, *kralj* der König – *kraljica* der Königin, *kum* der Gevatter – *kuma* die Gevatterin, *unuk* der Enckel – *unuka* die Enckelin, *pri(j)atelj* der Freund – *pri(j)ateljica* die Freundin, *princip* der Fürst – *principica* die Fürstin, u kojima se razaznaju ženski mocijski parnjaci tvoreni uobičajenim sufiksima *-a*, *-ica*. Izvedenice *baronica*, *hercegica* i *principica* nisu zabilježene u Akademijinu rječniku pa Tadijanovićeve primjere možemo smatrati hapaksima. Da tvorba vjerojatno nije njegova, sugeriraju npr. oblici *hercežica/hercezica*, za koje

²² Od tal. *lucchetto*; v. Skok 1972:329.

²³ U kategoriji životinja nema potvrda za tvorbene mocijske parnjake, ali ima za leksičke (npr. *vol* der Ochse, *bik* der Stier, *krava* die Kuh; *ovca* die Schafe, *ovan* der Hammel; *koza* die Ziege, *jarac* der Bock).

²⁴ U rječniku: *kaluđerica* ili *duvna*.

nalazimo potvrde od 15. stoljeća. Prema tal. *abate* u hrvatskom je jeziku od 17. stoljeća potvrđena prilagođenica s nultim sufiksom *abat*²⁵ koju ima i Tadijanović (*abat* der Abt). Ženski mocijski parnjak u Tadijanovića je prilagođenica sa stranim sufiksom *abatisa* die Aebtisstin, dok Akademijin rječnik (I:28) bilježi oblik *abatiša*, s jednom potvrdom iz 18. stoljeća.

Tvorbu muškoga mocijskog parnjaka ilustrira tvorenica sa sufiksom *-ac viš-tac* der Zauberer (prema *vištica* die Zauberin).

Semantičke mocijske parnjake nalazimo u primjerima *udovac* der Wittwer – *udovica* die Wittwe, *zaručnik*²⁶ der Bräutigam – *zaručnica* die Braut. Tu nije riječ o mocijskoj tvorbi, jer su oba člana mocijskoga para izvedena od iste riječi (*udovac/udovica* od poimeničena pridjeva *udov*, a *zaručnik/zaručnica* od glagola *zaručiti*). Mocijski odnos imamo i u primjerima koji označuju rodbinske odnose *sinovac* – *sinovica*²⁷. Izvedenice su nastale od osnove *sin* složenim sufiksima *-ovac* i *-ovica* (od pridjevnoga sufiksa *-ov* i sufiksa *-ac/-ica* koji služe za poimeničenje).

Glagolske i odglagolne imenice

Zamjetna je velika zastupljenost glagolskih imenica tvorenih od trpnoga pridjeva, a izvode se i od nesvršenih i od svršenih glagola. Pored očekivanih tvorba tipa *dotaknutje* das Fühlen, *govorenje* die Rede, *krizmanje* die Firmung, *kupovanje* der Kauf, *mirisanje* das Riechen, *slušanje* das Gehör, *stvaranje* die Schöpfung, nalazimo i primjere kao: *obsidnutje*²⁸ die Belagerung, *obsluženje*²⁹, *okušanje* das Kosten, *podloženje* die Dienstbarkeit, *podvikanje*³⁰, *razumljenje* der Verstand, *složenje* (iz naslova), *stišanje*, *upitanje*³¹, *ustrpljenje* die Gedult, *zaboravljenje* die Vergessenheit, *zaručenje* das Verlöbniß i dr. Međutim, starim piscima nije bilo nepoznato izvođenje glagolskih imenica od svršenih glagola.

Od odglagolnih imenica s \emptyset sufiksom izdvojiti ćemo imenicu *zapreg* der Schurz (‘kožna pregača’), jer je, prema podacima koje nalazimo u Akademijinu rječniku (XXII:320), možemo odrediti kao prvu pisanu potvrdu. Tadijanović je riječ mogao čuti u narodnim govorima svoga kraja. Prva bi pisana potvr-

²⁵ V. AR I:28.

²⁶ U rječniku: *zaručnik ili mladoženja*.

²⁷ Primjeri se nalaze u poglavlju *Ubavistenje* pa nemaju njemačku istovrijednicu.

²⁸ U rječniku: *obsidnutje grada*. AR IX:127 donosi potvrdu iz 1759. godine (Pavić) i navodi da riječ nije zabilježena ni u jednom rječniku.

²⁹ Nalazi se u poglavlju *Ubavistenje* pa nema njemačku istovrijednicu.

³⁰ Nalazi se u poglavlju *Ubavistenje* pa nema njemačku istovrijednicu.

³¹ Nalazi se u poglavlju *Ubavistenje* pa nema njemačku istovrijednicu.

da bila i *začep*³² ein Kork, ein Stepfel, jer Akademijin rječnik (XXI:738) navodi da se riječ nalazi samo u Šuleka.

Sufiks *-ač* imamo u *obrisač* das Handtuch. Akademijin rječnik (VIII:463) navodi da je riječ potvrđena samo u rječnicima (Belostenčevu, Jambrešićevu, Voltiggijevu i Popovićevu).

Odglagolne imenice sa sufiksom *-ba* ilustriraju primjeri *molba* die Bitte, *pogodba* ein Handel, *ženidba* die Ehe.

Sufiks *-nja* nalazimo u imenici *trešnja* (*trešnja zemlje*) ein Erdbeben, a *-aj* u *koračaj* ein Schritt. Za odglagolnu imenicu *pljuvka* der Speichel u Akademijinu rječniku (X:106) nema potvrda iz Slavonije, ali ima primjera starijih od Tadijanovićeve zapisa.

Mislene imenice

Mislene ili apstraktne imenice označuju osobine, stanja i svojstva. Tvore se od pridjeva, rjeđe od imenica. U Tadijanovićevu su rječniku potvrđene mislene imenice sa sufiksima: *-ost*, *-nost*, *-stvo*, *-tvo*, *-oća*, *-ota*, *-ina*.

Izvedenice sa sufiksom *-ost*: *blagodarnost* die Freygebigkeit, *lakomost* der Geiß, *linost* die Faulheit, *ljubkost* der Geschmack, *mrznost* der Haß, *mudrost* die Weißheit, *nasladnost* die Wollust, *nesložnost* die Uneinigkeit, *nestanovitost* die Unbeständigkeit, *nevirnost* die Untreue, *neznanost* die Unwissenheit, *poždrlost* die Freßigkeit, *pristojnost* die Billigkeit, *slobodnost* die Kühnheit, *složnost* die Einigkeit, *svitlost* das Licht, *tavnost* die Finsterniß, *triznost* die Nüchterkeit, *virnost* die Treue.

Sufiks *-nost* imamo u izvedenicama *moćnost* die Möglichkeit i *nemogućnost* die Unmöglichkeit.

Sufiks *-stvo* potvrđen je u izvedenicama *bogatstvo* der Reichthum, *pijanstvo* die Trunkenheit, *ubojstvo* ein Todtschlag, a alternantni sufiks *-tvo* samo u primjeru *siromaštvo* das Armuth.

Izvedenice sa sufiksom *-oća* dolaze od pridjevnih osnova: *čistoća* die Keuschheit, *gluhoća* Taubheit, *gruboća* Heßlichkeit, *nečistoća* die Unkeuschheit, *slaboća* Schwachheit, *slipoća* Blindheit.

Sufiks *-ota* potvrđen je samo u otpridjevnoj izvedenici *ljepota* Schönheit.

Nekoliko je izvedenica sa sufiksom *-ina*: *vrućina* die Wärme, *ljutina*³³ die Furcht, *hitrina* die Behendigkeit, *jačina* Stärke.

³² U rječniku: *čep*, *začep*.

³³ U rječniku: *srčba*, *ljutina*.

Budući da je Tadijanovićev rječnik mali, ograničena opsega, u njemu ne nalazimo imenice od iste osnove tvorene različitim sufiksima. Stoga je, primjerice, teško reći zašto ima *hitrina* i *jačina*, a nema *hitrost* i *jakost*, zašto ima *slaboća*, a nema *slabost*, odnosno kad se odlučuje za koji sufiks i što određuje značenjsko razgraničenje. Vjerojatno bi pomoglo da natuknice sadrže definicije, jer njemačka istovrijednica nije dovoljna.

Umanjenice i uvećanice

Kategorija umanjenica nije osobito zastupljena. Od imenica muškoga roda potvrđene su umanjenice tvorene sufiksima *-ac* i *-ić*: *klinci* die Nagel, *nožić* za *perah* das Federmesser. Sporan je primjer *peretac* die Brezel jer riječ ne mora nužno imati deminutivno značenje. Akademijin rječnik (IX:783) za natuknicu *peretac* donosi potvrde kasnije od godine izdanja Tadijanovićeva rječnika pa je, prema dosadašnjim spoznajama, *peretac* Tadijanovićeva prvopotvrđenica.

Izvedenica *ujčić* (s deminutivnim sufiksom *-čić*) upotrijebljena je u značenju ‘bratići (i sestrične)’ – *Pozdravljam moga ujaka N., ujnu N. i ujčiče*.³⁴ Posrijedi je prijenos značenja jer je osnovno značenje deminutivno, a postojeće je preneseno po nekoj vezi s osnovnim.

Zabilježene su umanjenice od imenica ženskoga roda sa sufiksom *-ica*: *divičica* ein Mägdlein, *kapelica* die Capelle, *knjižica* das Büchlein, *kobasica* die Bradwurst, *ružica* die Rose, *tavica* (*čanak*³⁵, *tavica* die Zindpfanne), *tavica* za *ugljen* die Kohlpfanne, *varošica* ein Flecken, *žeravica* die glühende Kohlen.

Primjeri *kobasica* i *žeravica* izvedenice su koje znače isto što i osnovna imenica jer je nestala razlika u značenju, odnosno došlo je do neutralizacije deminutiva. *Ružica* često znači isto što i *ruža*, tj. upotrebljava se bez deminutivnoga značenja.³⁶ Tadijanovićev primjer također navodi na takvo promišljanje (jer je njemačka istovrijednica *die Rose*, a osnovna riječ *ruža* nije potvrđena). *Kapelica*, *tavica* i *varošica* primjeri su izvedenica od stranih osnova, od posuđe-

³⁴ Primjer se nalazi u poglavlju *Ubavistenje* (neobroćene stranice). Iz primjera nije razvidno odnosi li se pojam *ujčići* samo na ujakove sinove ili na ujakovu djecu općenito, dakle i na ujakove kćeri. Akademijin rječnik (XIX:402) za natuknicu *ujčić* donosi ranije potvrde, iz Habdličeva i Belostenčeva rječnika, navodi da je značenje isto kao i značenje natuknice *ujčević* (tj. ‘ujakov sin’) i napominje da je po postanju deminutiv od *ujac*.

³⁵ Spomenimo da Tadijanović natuknicu *čanak* bilježi u dvama pojmovnim grozdovima: pod pojmom *Od kuhinje* (*čanak* der Napf) sa značenjem ‘zdjela’, pod pojmom *Od mira, vojske i oružja* (*čanak*, *tavica* die Zindpfanne) kao ‘dio puške’. Usporedbom s Akademijinim rječnikom (I:887) dolazi se do zaključka da je turcizam *čanak* u oba značenja prvi zapisao upravo Blaž Tadijanović.

³⁶ V. AR XIV:353–355.

nica.³⁷ *Tavica* se u prvom primjeru javlja kao bliskoznačnica uz natuknicu *čanak*, sa značenjem ‘dio puške’, što znači da je i tu došlo do prijenosa značenja. Prema potvrdama iz Akademijina rječnika (XVIII:131) *tavica* bi u oba značenja (‘mala tava’, ‘čanak u puške, dio puške’) bila Tadijanovićeve prvopotvrđena. Za hungarizam *varoš* Akademijin rječnik donosi potvrde od 15. stoljeća, dok se za izvedenicu *varošica* navode potvrde od kraja 18. stoljeća,³⁸ a prvi ju je zabilježio upravo Blaž Tadijanović.³⁹

Potvrđene su umanjenice od imenica srednjega roda tvorene sufiksom *-ce*: *selce* ein Dörflein, *zvonce* das Glöcklein.⁴⁰

Izvedenice sa sufiksima *-če*, *-inče*: *goveče*⁴¹ i *marvinče* das Vieh (‘stoka, marva’) u Akademijinu rječniku imaju gramatičku odrednicu *dem*.⁴² *Goveče* obično znači isto što i *govedo*, često mlađe, a *marvinče* označava jedno grlo stoke, marve. Ta se značenja pretpostavljaju i za Tadijanovićeve primjere.

Potvrđen je hipokoristik *medo*, kao sunatuknica uz natuknicu *medjed*⁴³ (*medjed*, *medo* der Bär).

Uvećanica *bočina* javlja se kao sunatuknica uz natuknicu *bok* (*bok*, *bočina* eine Seite). Prema Akademijinu rječniku (I:468) *bočina* je, između rječnika, potvrđena samo u rječniku Vuka Stefanovića Karadžića. Također je navedena potvrda iz djela *Svakomu po malo iliti predike nediljne* (1762.) fra Đure Rapića Gradišćanina. Iako je Tadijanovićeve knjižica izišla godinu dana ranije, pa bi prva pisana potvrda potjecala od Tadijanovića, javlja se i promišljanje da je Tadijanović riječ mogao preuzeti od Rapića, jer su obojica pripadala istoj provinciji pa je Tadijanoviću moglo biti poznato Rapićevo djelovanje.

Augmentativni sufiks *-urina* javlja se u ornitonimu *sovurina*. Ne može se sa sigurnošću tvrditi da je izvedenica *sovurina* upotrijebljena u augmentativnom značenju jer za njemačku istovrijednicu ima *die Nacht-Eule*, rječnik, kao

³⁷ *Kapela* je talijanizam (tal. *cappella*), *tava* orijentalizam (posredstvom turskoga jezika od perz. *tābe*), a *varoš* hungarizam (mađ. *város*); v. Anić, Vladimir i Goldstein, Ivo 1999. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Novi liber.

³⁸ V. AR XX:588, 590.

³⁹ Tadijanović također ima natuknicu *varoš*: *varoš* die Stadt (‘grad’).

⁴⁰ Kao natuknice javljaju se i osnovne riječi: *selo* ein Dorf i *zvono* die Glocke.

⁴¹ Imenica *goveče* pojavljuje se samo u *Ubavistenju* (neobrojbene stranice) i za nju Tadijanović ne donosi njemačku istovrijednicu.

⁴² Za *goveče* v. AR III:334; za *marvinče* v. AR VI:493. U rječnicima su značenja izvedenica sa sufiksom *-če* često opisana s *dem.*, *dem. i hip.*, *hip.*, *mali*; o tome v. Babić 1986:119. O diminutivnom i hipokorističnom značenju sufiksa *-če* v. Ristić 1969:248

⁴³ Za *medjed* AR VI:560 navodi da se nalazi samo u Stullijevu rječniku. Budući da je potvrđena u rječniku *Svašta po malo*, proizlazi da ju je Tadijanović prvi zapisao.

što je već rečeno, ne daje definicije ni objašnjenja, a osnovna riječ (*sova*) nije potvrđena. Ipak, Tadijanovićevu tvorbu možemo smatrati, ako ne prvom uopće, a ono zasigurno prvom rječničkom potvrdom, jer u Akademijinu rječniku (XV:935) dolazimo do podatka da je *sovurina* augmentativ od *sova*, da je riječ zapisao nepoznati prinosnik u Slavoniji, ali nema podatka o vremenu. Tadijanović ju je svakako mogao pruzeti iz narodnih govora.

Ostala značenja

Tvorbu etnika ilustriraju izvedenice sa sufiksom *-in*: *Čifutin* ein Jude, *Turčin* ein Türke; i sa sufiksom *-ac*: *Njemac*⁴⁴. Izvedenica *Čifutin* dolazi od strane osnove (tur. *çifit*) i nema pejorativno značenje.⁴⁵

Potvrđen je etnoid *varošanin* der Bürger, izveden od strane osnove sufiksom *-anin*.

Značenje sljedbenika čijega učenja imaju prilagođenice *luteran* ein Lutheraner ('sljedbenik Martina Luthera') i *kalvin* ein Reformirter ('sljedbenik Jeana Calvina; pripadnik Kalvinističke crkve'). Oblik *kalvin* danas nije uobičajen (značenje pokriva izvedenica sa sufiksom *-ist*: *kalvinist*).

Pripadnika Rimokatoličke crkve Tadijanović naziva dvočlanim imenom, tvorbenom prevedenicom prema njemačkom jeziku: *rimski katoličanin* ein Römisch Catholischer. Tvorba nije potvrđena u Akademijinu rječniku pa je možemo smatrati Tadijanovićevom. Posebno je zanimljiva izvedenica *katoličanin*. To je zapravo hipertvorba jer je Tadijanović od prilagođenice *katolik*, misleći da je tvorbeno osnova, sufiksom *-janin* izveo novu riječ s istim značenjem. Pretpostavlja se da je Tadijanović tu slijedio njemačku tvorbu, a svakako mu je bio poznat latinski naziv *catholicus*, te je nastojao riječ što vjernije tvorbeno prenijeti u hrvatski jezik (pa njemačkom sufiksu *-er* i latinskom *-us* supostavlja hrvatski *-janin*).

Kršćanstvo kao kolektivna imenica određena je nazivom *krstjanluk* das Christenthum, gdje se razaznaje izvođenje stranim sufiksom *-luk* (prema tur. *-lyk*). Riječ se u Akademijinu rječniku (V:649) bilježi od prve polovice 18. stoljeća.

Mjesne imenice izvedene sufiksom *-ište*: *ognjište* der Herd, *pribivalište* die Wohnung, *taborište* das Lager, *trgovište* der Marktplatz nalaze se u pisaca starijih od Tadijanovića, kao i u govorima.

⁴⁴ Primjer se nalazi u poglavlju *Ubavistenje* pa nema njemačku istovrijednicu.

⁴⁵ AR II:51 navodi da se riječ bilježi od 17. stoljeća, da može imati pejorativno značenje, ali i da označava pripadnike židovskoga naroda.

Izvedenice sa sufiksom *-onica* znače prostoriju u kojoj se obavlja glagolska radnje. Primjeri: *isповidalnica* der Beichtstahl i *pridikalnica* die Canzel.

Sufiks *-ara* potvrđen je u izvedenici *mesara* die Fleischbank ('mesnica'). To je Tadijanovićeва prvopotvrđenica, jer Akademijin rječnik (VI:609) navodi samo mlađe potvrde slavonskih pisaca (Došen, M. A. Reljković, J. S. Reljković), ali se ne smije isključiti mogućnost da je riječ preuzeta iz slavonskih govora. Iako je sufiks *-ara* inače plodan u tvorbi mjesnih imenica, izvedenica *mesara* nije uobičajena.

Ribogojilište označava izvedenica *ribnjak* ein Teich.

Izvedenice od imeničkih osnova sufiksima *-ina* i *-etina* javljaju se u značenju mesa kakve životinje: *-ina* – *govedina* Rindfleisch, *krmetina* Schweinefleisch; *-etina* – *ovnetina* Hammelfleisch. Dok za prve dvije postoje starije potvrde, za izvedenicu *ovnetina* Akademijin rječnik (IX:494) navodi da se govori u Lici. Znači da je Tadijanović prvi zabilježio tu riječ, a mogao ju je čuti u narodnim govorima.

Od uporabnih predmeta spomenut ćemo izvedenice sa sufiksom *-njak*: *svićenjak* der Leuchter i *ušnjaci* die Ohrringe 'naušnice'. Izvedenica *ušnjaci* obično dolazi u množini, a Tadijanović ju je mogao preuzeti iz narodnih govora.

Izvedenice sa sufiksom *-lo*: *nosilo* Todten-Bahre, *pisalo* das Schreibzeug ('pisaći pribor, pribor za pisanje') i *usekalo* die Lichtputze imaju potvrde starije od Tadijanovićeвиh.

Imenica *skakavica* die Klinke ('kvaka; kuka na bravi') poznata je u narodnim govorima. Usporedbom s podacima iz Akademijina rječnika (XV:190) Tadijanovićev bi primjer bio prva pisana potvrda, preuzeta iz narodnih govora.

Ostali tvorbeni načini nisu osobito zastupljeni.

Prefiksalna tvorba

Prefiksalna tvorba imenica inače je vrlo slabo plodan tvorbeni način. U Tadijanovićevu rječniku najviše je potvrda za izvedenice s prefiksom *ne-* koji negira značenje osnovne imenice, npr. *nemir*⁴⁶ ('rat') der Krieg, *nepri(j)atel*⁴⁷ der Feind, *nesreća* das Unglück, *neustrpljenje* die Ungedult. Prefiksom *do-* tvorena

⁴⁶ U rječniku: *nemir*; *vojska*.

Nemir kao 'rat' kulturološki je problem. Značenje je potvrđeno od 15. stoljeća, posebice u dubrovačkih pisaca (M. Držić, J. Palmotić), u djelima Matije Divkovića i fra Filipa Lastrića; v. AR VII:908. Tadijanović je značenje vjerojatno preuzeo iz literature, a njegovim smo zapisom dobili prvu potvrdu za Slavoniju.

⁴⁷ U rječniku: *nepri(j)atel* ili *zlotvor*.

je izvedenica *doručak* Frühstück. Strani prefiksi *ark-*, *arci-* označuju viši hijerarhijski stupanj osnovne riječi, a potvrđeni su u primjerima *arkandel* der Erz-Engel i *arcibiskup* der Erzbischoff.

Prefiksarno-sufiksarna tvorba

Prefiksarno-sufiksarnu tvorbu imamo u primjerima: *nadnica* die Löhnung, *napitak* der Trank, *naprstak* der Fingerhuth, *podnožje* der Schemel ('klupčica, podnožnjak'), *podvoljak* das Kinn ('podbradak'), *povrtalje* Garten-Kraut ('povrće'), *pridstavak*, *priimenak*⁴⁸ ('prezime'), *zatiljak* der Nacken.

Izvedenicu *podvoljak* možemo smatrati prvom pisanom potvrdom, a Tadijanović ju je mogao preuzeti iz narodnih govora.⁴⁹

Posebno je zanimljiva izvedenica *pridstavak* jer se javlja sa značenjem koje nije potvrđeno u Akademijinu rječniku. Tadijanoviću *pridstavak* ima terminološko značenje: to je naziv za gramatički član (u tekstu: *pridstavak* *iliti* *članak*)⁵⁰, ali i za osobne zamjenice.⁵¹ Prema dosadašnjim spoznajama i potvrđama iz Akademijina rječnika, *pridstavak* bismo mogli odrediti kao Tadijanovićev hapaks u navedenim značenjima.

Ostali primjeri ne zahtijevaju posebno objašnjenje jer su ranije potvrđeni.

Složeno-sufiksarna tvorba

Tvorenice nastale složeno-sufiksarnom tvorbom ilustriraju primjeri: *blagosov* der Seegen, *mladoženja*⁵² der Bräutigam, *neznabožac* ein Heyde, *srdobolja* die rothe Ruhr, *vinobera* die Weinlese, *zlotvor*⁵³ der Feind. Svi su navedeni primjeri u jeziku potvrđeni prije Tadijanovićeva zapisa.

Čisto slaganje

Od primjera čistoga slaganja sa spojnikom *-o-* donosimo: *blagovi(j)est* Maria Verkündigung, *dvokolica* ein Karren, *kiporezac* der Bildhauer, *knjigoproda-*

⁴⁸ Iz *Ubavistenja*.

⁴⁹ V. AR X:353.

⁵⁰ Za tumačenje njemačkih članova *der*, *die*, *das* uzima zamjenice *ovaj*, *taj* ("...onda pazi dobro koje ime kakvi ima pridstavak iliti članak,... na priliku: *der Mensch* – *ovaj čovik*, *die Frau* – *ova žena*, *das Vieh* – *ovo marvinče*."; "...gledajući na članke naše, to jest na ove pridstavke: *ovaj ili ovi*, *ova*, *ovo*, *ti*, *ta*, *to...*"); v. *Ubavistenje*.

⁵¹ O tome v. poglavlje *Ubavistenje*.

⁵² U rječniku: *zaručnik* ili *mladoženja*.

⁵³ U rječniku: *nepri(j)atel* ili *zlotvor*.

valac der Buchhändler, *knjigovezalac* der Buchbinder, *vinograd* Weinberg ober Weingarten.

Posebno se izdvajaju hapaksi *kiporezac*, *knjigoprodavalac* i *knjigovezalac* jer te složenice nisu zabilježene u Akademijinu rječniku.⁵⁴

Prema njem. *Wachtmeister* u hrvatskom je jeziku zabilježena prevedenica *stražmeštar* (nastala slaganjem s nultim spojnikom), za koju Akademijin rječnik (XVI:706) navodi potvrde iz djela M. A. Reljkovića, Šulekova i Ivekovićeve rječnika te neke druge mlađe potvrde. Tvorenica se nalazi i u Tadijanovićevu rječniku pa je to prva pisana potvrda, a svakako je dio tadašnjega administrativnoga leksika.⁵⁵

Srastanje

Srastanjem možemo smatrati od ranije u jeziku potvrđenu složenicu *Spasovdan* Himmelfahrtstag.⁵⁶

Preobrazba

Preobrazba kao tvorbeni način iznimno je rijetka. U poglavlju naslovljenom *Ubavistenje* potvrđen je vrlo stari primjer poimeničenja *domaći* (*domaći ili kućani*). Drugih potvrda nema.

Zaključak

Velik broj imeničkih tvorenica znatno je stariji od Tadijanovićeva zapisa, što znači da ih je preuzeo iz jezika kao gotove tvorbe, ali i kao model za stvaranje novih tvorba. Određeni broj takvih primjera neutralan je i očekivan, ali ima i onih koji su rezultat autorova promišljanja. Tadijanovićevoj tvorbi svakako pripisujemo tvorbenu prevedenicu prema njemačkomu jeziku *rimski katoličanin* (ein Römisch Catholischer), posebno hipertvorbu *katoličanin*, te složenice *kiporezac*, *knjigoprodavalac* i *knjigovezalac*, dok je *pridstavak* hapaks u značenju ‘gramatički član; osobna zamjenica’, a *pristavnik* hapaks u značenju ‘pre-

⁵⁴ Sve su sastavnice samostalno potvrđene u jeziku (v. AR).

Akademijin rječnik ima složenice *knjigovezac* (s potvrđama od Šuleka i kasnije) i *knjigoprodavac* (jedna potvrda s početka 20. stoljeća).

⁵⁵ Donosi je sa spojnikom između sastavnica: *straž-meštar* *Wachtmeister*. Spomenimo da Tadijanović isti znak koristi i kad rastavlja riječ na kraju retka.

⁵⁶ U rječniku se javlja dva puta, kao *Spasov-Dan* (pojmovni grozd *Svetkovine*) i kao *Spasov Dan* (pojmovni grozd *Od Boga i stvari duhovnih*).

lat, viši crkveni dostojanstvenik (biskup, opat)'. Određeni hapaksi i prvopotvrdenice nastali su primjenom postojećega modela u stvaranju novih tvorba, npr.: *cipelar*, *kositerar*, *iglar*, *pengar* (tvorba nomina agentis sufiksom *-ar*); *orgulaš* (tvorba nomina agentis sufiksom *-aš*). Ženski mocijski parnjaci izvedeni sufiksom *-ica*: *baronica*, *hercegica*, *principica* nisu zabilježeni u Akademijinu rječniku, ali je takav tip tvorbe Tadijanoviću bio poznat, isto kao i tvorba umanjene *varošica*, za koju je Tadijanovićev zapis prva pisana potvrda.

Jedan dio imenica određenih kao prve pisane potvrde Tadijanović je preuzeo iz narodnih govora (npr. *mesara*, *ovnetina*, *podvoljak*, *sovurina*, *skakavica*, *šilac*, *zapreg*). Iz narodnih su govora izvedenice od strane osnove sa sufiksom *-džija*: *kavgadžija*, *mehandžija*, *safundžija*, *zanatdžija*, a pretpostavlja se da je i hapaks *gajtandžija*, riječ nepotvrđenu u Akademijinu rječniku, vjerojatno mogao čuti u narodnim govorima.

Prilagođavanjem stranoga modela nastale su izvedenice *henkar* i *lakatuš*.

Izvedenica *stražanin* zanimljiva je jer danas više nije u uporabi. Da naslijeđeni modeli tijekom jezičnoga razvoja doživljavaju promjene i na semantičkoj, a ne samo na tvorbenoj razini, dokaz je imenica *pripovidalac*, potvrđena sa starim značenjem 'propovjednik' (koje je u hrvatskom jeziku egzistiralo od 16. do 18. stoljeća).

Na kraju recimo da se Tadijanovićevi tvorbeni zahvati i inovacije ogledaju u popunjavanju leksičkoga fonda u onim kategorijama u kojima je nedostajalo hrvatskih riječi, prije svega u kategoriji zanimanja i u terminologiji.

Literatura:

- ANIĆ, VLADIMIR; IVO GOLDSTEIN 1999. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Novi liber.
- BABIĆ, STJEPAN 1986. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku: nacrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU.
- BAUER, LAURIE 2002. *English Word-formation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DESPOT, LORETANA 2005. *Jezik slavonskih franjevaca (do preporoda)*. Osijek.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, DARIJA 2005. Tvorba riječi u rječniku Jakova Mikalje *Blago jezika slovinskoga (1649/51)*. (u rukopisu)
- JAKIĆ, BLANKA; ANTUN HURM 1991. *Hrvatsko-njemački rječnik: s gramatičkim podacima i frazeologijom*. Zagreb: Školska knjiga.
- JONKE, LJUDEVIT 1944. Jezikoslovni rad Blaža Tadijanovića. *Časopis za hrvatsku poviest, jezik, književnost i umjetnost*, knj. II., br. 1–4, Zagreb. (posebni otisak)

- JONKE, LJUDEVIT 1966. Hrvatsko-njemački jezični priručnik Blaža Tadijanovića iz 1761. *Kolo*, IV, 3–4, Zagreb, 301–309.
- JURIŠIĆ, BLAŽ 1992. *Nacrt hrvatske slovnice II*. Tvorba imenica u povijesnom razvoju. Zagreb: Matica hrvatska. (pretisak)
- KOLENIĆ, LJILJANA 1998. *Riječ o riječima: iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*. Osijek: Pedagoški fakultet.
- KOLENIĆ, LJILJANA 2003. *Brodski jezikoslovci: djelomični pretisci gramatika Blaža Tadijanovića, Marijana Lanosovića i Ignjata A. Brlića s komentarima*, Slavonski Brod.
- PUTANEC, VALENTIN 1981. Prilog Blaža Tadijanovića francusko-hrvatskoj leksikografiji. *Zbornik radova o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću*. Osijek, 107–110.
- RISTIĆ, OLGA 1969. Leksičko-semantičke odlike tvorbe imenica u nekih srpskih i hrvatskih romantičarskih pesnika. *Južnoslavenski filolog*, knj. XXVIII., sv. 1–2, Beograd, 221–320.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880–1976. I–XXIII, Zagreb: JAZU. (=AR)
- SKOK, PETAR 1971.–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. I–IV., Zagreb: JAZU.
- ŠAMŠALOVIĆ, GUSTAV 1995. *Njemačko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Colorprint.
- TAFRA, BRANKA 1979. *Gramatika Blaža Tadijanovića*, magistarski rad u rukopisu, Zagreb.
- TAFRA, BRANKA 1981. O jeziku Blaža Tadijanovića. *Zbornik radova o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću*. Osijek, 99–105.

Word-formation models of nouns in the work of Blaž Tadijanović
*Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u ilirski i
njemački jezik (1761)*

Abstract

The work focuses on the noun formation types which show unusual meanings of derivatives or compounds as well as on the formation of neologisms unusual according to the existing models. The analyzed examples are compared with the words from the *Dictionary of Croatian or Serbian Language JAZU* for which Tadijanović's work was not one of the sources. The analysis has shown that some words are older than was quoted in that dictionary or that in Tadijanović's work they have a different meaning.

Ključne riječi: Blaž Tadijanović, tvorba riječi

Key words: Blaž Tadijanović, word-formation